

Uitkomsten EMU-enquête 2016

Krijn Korbee

Sector Overheidsfinanciën en Consumentenprijzen
20 januari 2016

samenvatting In deze nota worden de definitieve uitkomsten gepresenteerd van de EMU-enquête 2016 die eind 2015 is gehouden onder gemeenten, provincies, gemeenschappelijke regelingen en waterschappen. Het EMU-saldo voor deze vier overheidslagen samen wordt door de decentrale overheden geraamd op -3,4 miljard euro voor 2016 (0,48% van het bbp). Dit is hoger dan de macronorm van 0,4% van het bbp die is afgesproken met het Rijk. Voor 2017 wordt het EMU-saldo geraamd op -1,6 miljard euro.

trefwoorden EMU-enquête, EMU-saldo, 2016, decentrale overheden

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Beschrijving EMU-enquête 2016	3
2.1 Populatie	3
2.2 Beschrijving vragenformulier	3
2.3 Knelpunt reserves en voorzieningen	4
2.4 Bijraming van non-respons en onbruikbare gegevenssets	5
2.5 Kwaliteit van de aangeleverde cijfers	6
3. Uitkomsten	6
3.1 Totaaloverzicht	6
3.2 Gemeenten	8
3.3 Provincies	10
3.4 Gemeenschappelijke regelingen	11
3.5 Waterschappen	12
Bijlage 1 Formulier EMU-enquête 2016 (gemeenten)	13
Bijlage 2 Koppeling van EMU-enquête 2016 naar de Iv3-matrix	14
Bijlage 3 EMU-saldi individuele gemeenten 2016	15
Bijlage 4. EMU-saldi individuele waterschappen 2016	18

1. Inleiding

Deze nota geeft de verwachtingen weer van de gemeenten, provincies, waterschappen en gemeenschappelijke regelingen over de ontwikkeling van hun EMU-saldo in de jaren 2015, 2016 en 2017. De EMU-saldi waarover in deze nota wordt bericht, zijn gebaseerd op de EMU-saldi zoals gemeenten, provincies, waterschappen en gemeenschappelijke regelingen deze aan het CBS hebben opgegeven in de EMU-enquête 2016. Het CBS neemt de ingevulde cijfers één-op-één over, zonder hier een inhoudelijke analyse of bewerking op uit te voeren. Wel hoort het CBS de gegevens zo nodig op voor non-respons.

De nota is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 1 geeft een beschrijving van de EMU-enquête 2016 en de wijze van ophogen voor non-respons. Vervolgens wordt in hoofdstuk 2 eerst een totaaloverzicht van de uitkomsten gegeven, gevolgd door meer detailuitkomsten voor achtereenvolgens gemeenten, provincies, gemeenschappelijke regelingen en waterschappen. In bijlage 1 staat het enquêteformulier voor 2016 en in bijlage 2 een beschrijving van de relatie tussen het EMU-enquêteformulier en de lv3-matrix. In bijlage 3 is voor gemeenten op individueel niveau een overzicht opgenomen van het door hen opgegeven EMU-saldo over 2016. In bijlage 4 staat het overzicht van de individuele waterschappen.

In tegenstelling tot vorige jaren is de macronorm die is afgesproken met het Rijk (voor 2016 0,4% van het bbp) niet meer verdeeld over de vier overheidslagen. Er zijn daarom ook geen referentiewaarden voor individuele overheden bepaald.

2. Beschrijving EMU-enquête 2016

2.1 Populatie

Voor de EMU-enquête worden de provincies, de gemeenten en de waterschappen integraal waargenomen. Voor provincies, gemeenten en waterschappen zijn er daardoor respectievelijk 12, 390 en 22 berichtgevers. Bij de gemeenschappelijke regelingen wordt een steekproef genomen. Een gemeenschappelijke regeling valt binnen de steekproef indien het totaal aan baten of lasten op de exploitatierekening groter is dan 20 miljoen euro. Van de 322 bij het CBS bekende gemeenschappelijke regelingen krijgen daardoor 141 berichtgevers het verzoek de EMU-enquête in te sturen.

2.2 Beschrijving vragenformulier

In de EMU-enquête zijn de in de onderstaande tabel weergegeven posten opgenomen¹. Alle bedragen, met uitzondering van het exploitatiesaldo, moeten in het vragenformulier met een positief teken worden opgenomen. In de derde kolom is daarom per post aangegeven of het effect op het EMU-saldo positief of negatief is. Een negatief exploitatiesaldo heeft een negatief effect op het EMU-saldo; een positief saldo heeft een positief effect op het saldo. Als alle posten zijn ingevuld, volgt daar automatisch een raming voor het EMU-saldo uit. Dit saldo wordt door het CBS zonder aanpassingen overgenomen.

¹ Zie bijlage 1 voor het exacte vragenformulier van de EMU-enquête.

Tabel 1 Effect posten in de EMU-enquête

Nummer	Postomschrijving	Effect op EMU-saldo
1	Exploitatiesaldo vóór toevoeging aan/onttrekking c.q. onttrekking uit reserves (zie BBV, artikel 17c)	+/-
2	Afschrijvingen ten laste van de exploitatie	+
3	Bruto dotaties aan de post voorzieningen ten laste van de exploitatie	+
4	Investerings in (Im)materiële vaste activa die op de balans worden geactiveerd	-
5	Baten uit bijdragen van andere overheden, de Europese Unie en overigen die niet op de exploitatie zijn verantwoord en niet al in mindering zijn gebracht bij post 4	+
6	Desinvesteringen in (Im)materiële vaste activa: Baten uit desinvesteringen in (Im)materiële vaste activa (tegen verkoopprijs), voor zover niet op de exploitatie verantwoord	+
7	Aankoop van grond en de uitgaven aan bouw-, woonrijp maken e.d. (alleen transacties met derden die niet op de exploitatie staan)	-
8	Baten bouwgrondexploitatie: Baten voor zover transacties niet op de exploitatie verantwoord	+
9	Lasten op balanspost Voorzieningen voor zover deze transacties met derden betreffen	-
10	Lasten i.v.m. transacties met derden, die niet via de onder post 1 genoemde exploitatie lopen, maar rechtstreeks ten laste van de reserves (inclusief fondsen en dergelijke) worden gebracht en nog niet vallen onder één van bovenstaande posten	-
11	Verkoop van effecten:	
A	Gaat u effecten verkopen? (ja/nee)	nvt
B	Zo ja, wat is bij verkoop de verwachte boekwinst op de exploitatie	-

Het EMU-saldo wijkt af van het begrip exploitatiesaldo waar de decentrale overheden zelf mee werken. Een belangrijk verschil is dat het exploitatiesaldo van de decentrale overheden alleen betrekking heeft op de baten en lasten van de exploitatierekening, terwijl bij het bepalen van het EMU-saldo ook kapitaaltransacties zoals investeringen en aan- en verkopen van grond worden betrokken. Daarnaast verschilt de behandeling van onder meer het interen op reserves, onttrekken van voorzieningen en de opbrengsten uit de verkoop van deelnemingen/aandelen. Voor de berekening van het EMU-saldo van de decentrale overheden moet daarom op het exploitatiesaldo een aantal correcties en aanvullingen worden gemaakt. Deze stappen komen tot uitdrukking in de in tabel 1 beschreven vraagstelling voor het bepalen van het EMU-saldo.

2.3 Knelpunt reserves en voorzieningen

In de EMU-enquête zijn specifieke vragen opgenomen over de rechtstreekse bestedingen ten laste van de reserves en voorzieningen. De aanwending van een voorziening (vraag 9) wordt

namelijk, volgens de voorschriften, niet ten laste van de exploitatie geboekt, maar heeft wel effect op het EMU-saldo. Het rechtstreeks boeken van bestedingen op reserves is echter niet meer toegestaan, dit moet via de exploitatie gebeuren. Aangezien de verwachting is dat een aantal berichtgevers toch rechtstreeks bestedingen boeken ten laste van de reserves, is hiervoor expliciet een vraag opgenomen in de EMU-enquête (vraag 10). Deze bestedingen beïnvloeden namelijk rechtstreeks het EMU-saldo.

Het toevoegen van gelden aan een reserve of voorziening geschiedt, volgens de BBV-voorschriften, als last op de exploitatie (voorziening) of als resultaatbestemming (reserve). Omdat deze interne boekingen niet moeten worden meegeteld bij de berekening van het EMU-saldo, wordt een correctiepost opgenomen in de enquête (voor de voorziening) of wordt deze juist bewust buiten de enquête gehouden (bij de reserve). Directe stortingen in reserves of voorzieningen, bijvoorbeeld naar aanleiding van bijdragen door derden, zijn niet toegestaan volgens de voorschriften. Indien overheden echter wel direct inkomsten in de reserves en voorzieningen storten dan worden deze middelen (baten), in tegenstelling tot de niet toegestane directe bestedingen ten laste van de reserves, niet waargenomen in de enquête. Dergelijke inkomsten hebben echter wel degelijk een positief effect op het EMU-saldo. Mocht dit type boekingen in de praktijk voorkomen, dan wordt het EMU-saldo dus te negatief geraamd.

2.4 Bijraming van non-respons en onbruikbare gegevenssets

Doorgaans zullen niet alle berichtgevers uit de eerder genoemde populaties responderen. Ook kan het voorkomen dat de respons onbruikbaar is, bijvoorbeeld omdat er een oud vragenformulier is gebruikt of omdat voor één of meer jaren er geen EMU-saldo wordt opgegeven. Niet alleen de niet binnengekomen vragenformulieren, maar ook deze onbruikbare vragenformulieren worden non-respons genoemd. Voor deze non-respons wordt bijgeraamd om te komen tot populatieramingen.

De provincies en waterschappen hebben allen gerespondeerd bij de EMU-enquête 2016 en daardoor is voor deze overheidslagen geen bijraming nodig. Dit is niet het geval bij de gemeenten. In de methode van bijramen bij gemeenten wordt in de eerste plaats voor alle jaren uitgegaan van de (som van de) gerespondeerde EMU-saldi. Vervolgens wordt ieder jaar bijgeraamd op de volgende wijze: het totaal van de respons wordt opgehoogd naar rato van de Algemene Uitkering, daarbij wordt bij de gemeenten onderscheid gemaakt tussen de verschillende grootteklassen.

Grootteklasse 1 betreft de gemeenten met meer dan 250 duizend inwoners, grootteklasse 2 de gemeenten met 150 duizend tot 250 duizend inwoners, grootteklasse 3 de gemeenten met 100 duizend tot 150 duizend inwoners, grootteklasse 4 de gemeenten met 50 duizend tot 100 duizend inwoners, grootteklasse 5 de gemeenten met 20 duizend tot 50 duizend inwoners, grootteklasse 6 de gemeenten met 10 duizend tot 20 duizend inwoners, grootteklasse 7 de gemeenten met 5 duizend tot 10 duizend inwoners en grootteklasse 8 de gemeenten met een inwonertal lager dan 5 duizend. Grootteklassen 4 en 5 worden daarbij nog verder gesplitst naar Noord-, Oost-, Zuid- en West-Nederland.

Bij de gemeenschappelijke regelingen wordt er niet opgehoogd. Reden is dat het EMU-saldo in de kwartaal- en jaarrekeningen vrijwel in het geheel wordt bepaald door de zogenaamde plusregio's. Deze hebben alle gerespondeerd. Van de overige gemeenschappelijke regelingen is het geraamde EMU-saldo doorgaans bij benadering nul.

2.5 Kwaliteit van de aangeleverde cijfers

Het EMU-saldo wordt geraamd op basis van de gegevens die door de berichtgevers worden aangeleverd. Het CBS voert geen plausibiliteitstoetsen op de aangeleverde gegevens uit. Bij een aantal vragen komt het geregeld voor dat deze niet worden gevuld. Zo wordt bijvoorbeeld vraag 4 over de investeringen door 32 gemeenten voor één of meerdere jaren niet ingevuld. Reden kan zijn dat de investeringen in dat jaar volledig via de exploitatierekening lopen. Indien dit echter niet zo is, dan betekent het ontbreken van de investeringen bij deze berichtgevers dat hun opgegeven EMU-saldo positiever uitvalt. In de onderstaande tabel zijn de responsepercentages per vraag bij de gemeenten opgenomen.

Tabel 2 Responsepercentage per vraag bij gemeenten

Nr	Postomschrijving	2015	2016	2017
		%		
1	Exploitatiesaldo	98	99	99
2	Afschrijvingen	100	100	100
3	Bruto dotaties aan voorzieningen tlv de expl.	91	93	93
4	Investeringen in (lm)materiële vaste activa	98	97	94
5	Bijdragen van andere overheden, etc	19	14	10
6	Desinvesteringen	13	8	7
7	Aankoop van grond	51	50	50
8	Baten bouwgrondexploitatie	54	53	51
9	Lasten op balanspost voorzieningen	77	78	77
10	Lasten ivm transacties met derden tlv reserves	2	2	2
11	Waarde boekwinst aandelen	4	1	0

3. Uitkomsten

3.1 Totaaloverzicht

In tabel 3 is een totaaloverzicht opgenomen van de EMU-saldi van de decentrale overheden voor 2016. Op basis van de door de decentrale overheden aangeleverde gegevens blijkt dat de macro-waarde van het EMU-saldo uitkomt op -3,4 miljard euro, dit is 0,48% van het bruto binnenlands product (bbp). Dit is hoger dan de macronorm van 0,4% bbp voor de decentrale overheden tezamen die is afgesproken met het Rijk voor 2016.

Tabel 3 EMU-saldi van decentrale overheden 2016

Overheidslaag	Opgegeven EMU-saldo 2016	%BBP
	mln euro	
Provincies	-1.237	0,18%
Gemeenten	-1.818	0,26%
Gemeenschappelijke regelingen	-45	0,01%
Waterschappen	-313	0,04%
Totaal	-3.413	0,48%
Referentiewaarde	-2.816	0,40%
Verschil	-597	

In tabel 4 is de respons weergegeven bij gemeenten, provincies, gemeenschappelijke regelingen en waterschappen. Met respons wordt in dit verband bedoeld de berichtgevers die een bruikbare dataset hebben ingestuurd.

Alle provincies en waterschappen hebben net als in de vorige EMU-enquête een volledige dataset ingestuurd. Voor gemeenten is de bruikbare respons lager, namelijk 98% en daarmee gelijk aan de respons in 2015. Van de 141 gemeenschappelijke regelingen die in de steekproef zijn opgenomen, hebben 129 een bruikbare dataset ingestuurd, wat een responsepercentage van 91% oplevert.

Tabel 4 Respons EMU-enquête

Overheidslaag	2016			2015	2014
	Aantal in steekproef	Goede respons	Response-percentage	Response-percentage	Response-percentage
	x1		%		
Provincies	12	12	100	100	100
Gemeenten	390	384	98	98	99
Gemeenschappelijke regelingen	141	129	91	93	97
Waterschappen	22	22	100	100	100
Totaal	565	547	97	97	99

In tabel 5 zijn de EMU-saldi voor de verschillende overheden opgenomen. Ter vergelijking zijn de relevante saldi uit eerdere EMU-enquêtes opgenomen.

Tabel 5 EMU-saldo per overheidslaag

Overheidslaag	2015			2016		2017	2017 - 2016
	Enq 2014	Enq 2015	Enq 2016	Enq 2015	Enq 2016	Enq 2016	Enq 2016
	mln euro						
Provincies	-1290	-1924	-1898	-1082	-1237	-620	+617
Gemeenten	-873	-2838	-3327	-582	-1818	-597	+1221
Gemeenschappelijke regelingen	+17	+76	-100	+77	-45	-2	+43
Waterschappen	-442	-472	-453	-461	-313	-366	-53
Totaal	-2588	-5158	-5778	-2048	-3413	-1585	+1828

In tabel 5 is te zien dat bij alle overheidslagen. De ramingen voor de EMU-saldi voor 2015 is in vergelijking met de vorige raming iets verslechterd. De provincies en waterschappen zijn licht verbeterd terwijl de gemeenten en de gemeenschappelijke regelingen lager ramen. De raming voor 2016 is fors verslechterd ten opzichte van de raming die vorig jaar is opgesteld. De gemeenten schatten veel lager in, daarentegen is het saldo van de waterschappen minder negatief geworden. Tot slot geldt dat het EMU-saldo positiever wordt ingeschat naarmate het jaar verder in de toekomst ligt. Deels komt dit doordat berichtgevers voor latere jaren minder investeringen rapporteren. Dit wordt onder meer veroorzaakt doordat geplande investeringen die formeel nog niet zijn goedgekeurd (door de gemeenteraad), (meestal) nog niet worden opgegeven in de enquête. Ook het exploitatiesaldo blijkt minder negatief te worden ingeschat.

In de volgende paragrafen wordt er per overheidslaag in meer detail gekeken naar de respons en de opbouw van het geraamde EMU-saldo.

3.2 Gemeenten

Bij de gemeenten is van 384 berichtgevers een bruikbare enquête ontvangen. In de onderstaande tabel is per grootteklasse het aantal berichtgevers en het geraamde saldo weergegeven. Ter vergelijking zijn voor de jaren 2016 en 2015 ook de uitkomsten uit de vorige EMU-enquêtes opgenomen.

Tabel 6 EMU-saldi voor de gemeenten, na ophoging

Berichtgever/ grootteklasse	Aantal ¹⁾	2015			2016		2017	2017 - 2016
		Enq 2014	Enq 2015	Enq 2016	Enq 2015	Enq 2016	Enq 2016	Enq 2016
	x1	mln euro						
Amsterdam	1 (1)	-139	-520	-360	-257	-700	-500	+200
Rotterdam	1 (1)	-92	-204	-314	-63	-165	-63	+102
Den Haag	1 (1)	-211	-191	-122	-154	-221	-196	+25
Utrecht	1 (1)	-59	-91	-91	-52	-49	+59	+108
Totaal GK1	4 (4)	-501	-1.006	-887	-526	-1.135	-700	+435
GK 2	13 (13)	-194	-567	-457	-250	-395	-235	+160
GK 3	13 (13)	-73	-371	-664	-73	-240	-151	+89
GK 4	46 (44)	-238	-448	-404	-21	-35	+99	+134
GK 5	192 (189)	+98	-285	-677	+239	-39	+312	+351
GK 6	98 (97)	+34	-107	-210	+73	+20	+54	+34
GK 7+8	24 (24)	+1	-55	-28	-23	+6	+22	+16
Totaal	390 (384)	-873	-2.838	-3.327	-582	-1.818	-597	+1.221

1) Het aantal berichtgevers in de EMU-enquête 2016, met tussen haakjes het aantal berichtgevers met goede respons

Het geraamde EMU-saldo van gemeenten komt in 2015 uit op -3,3 miljard euro. Het saldo verbetert via -1,8 miljard euro in 2016 tot -0,6 miljard euro in 2017. De verbetering van 2015 op 2016 vindt vooral plaats in grootteklassen 3 tot en met 8. Bij grootteklasse 1 is het beeld iets anders. Amsterdam en Den Haag verwachten in 2016 een slechter saldo dan voor 2015. Hierdoor is het totale saldo van grootteklasse 1 voor 2016 slechter dan voor 2015. In 2017 verbetert het saldo van grootteklasse 1 volgens de enquête.

Per grootteklasse zijn voor 2015 en 2016 vrijwel alle geraamde saldi ten opzichte van de uitkomsten van de EMU-enquête 2015 neerwaarts bijgesteld. Als naar de individuele berichtgevers wordt gekeken, is de conclusie wat genuanceerder. Ongeveer 55 procent geeft voor 2015 een slechter saldo op, voor 2016 is dit 61 procent. In de onderstaande tabel is de verdeling van berichtgevers naar grootte van bijstelling in het EMU-saldo te zien.

Tabel 7 Bijstelling van het geraamde EMU-saldo van gemeenten voor 2015 en 2016 (enquête 2016 t.o.v. enquête 2015)

Grootte bijstelling	2015	2016
mln euro	x1	
<-20	16	12
-20 tot -10	23	18
-10 tot 0	176	206
0 tot 10	150	137
10 tot 20	15	11
>20	10	6
Totaal¹	390	390

1) Voor berichtgevers die zijn heringedeeld wordt in het jaar dat ze niet bestaan een EMU-saldo van 0 gehanteerd.

Wat opvalt in tabel 6 is het lage geraamde EMU-tekort voor 2017, 0,6 miljard euro. Dit betekent een verbetering van 1,2 miljard euro ten opzichte van de raming voor 2016. In de onderstaande tabel zijn de totale waarden per vraag te zien, alsmede de bijstelling ten opzichte van de uitkomsten uit de EMU-enquête 2015.

Tabel 8 Waarde gemeenten per vraag EMU-enquête 2016 en bijstelling t.o.v. EMU-enquête 2015

Nr	Postomschrijving	Effect op EMU	2015	2016		2017	
			waarde	bijstelling	waarde	bijstelling	waarde tov 2016
			mln euro				
1	Exploitatiesaldo	+/-	-1965	-497	-1117	-504	-566
2	Afschrijvingen	+	2230	-75	2300	78	2296
3	Bruto dotaties aan voorzieningen tlv de expl.	+	924	37	952	78	914
4	Investerings in (lm)materiële vaste activa	-	4328	-244	3976	738	3146
5	Bijdragen van andere overheden, etc	+	395	96	194	-62	198
6	Desinvesteringen	+	145	-19	79	47	30
7	Aankoop van grond	-	1323	99	1173	173	1103
8	Baten bouwgrondexploitatie	+	1621	-44	1831	232	1628
9	Lasten op balanspost voorzieningen	-	905	94	863	172	801
10	Lasten ivm transacties met derden tlv reserves	-	12	-10	41	28	46
11	Boekwinst verkoop aandelen	-	109	48	5	-4	1
	EMU-saldo		-3327	-489	-1818	-1236	-597
							1221

3.3 Provincies

Alle twaalf provincies hebben een bruikbare EMU-enquête ingestuurd. Het totale geraamde EMU-saldo bedraagt -1.898 miljoen euro voor 2015, -1.237 miljoen euro voor 2016 en -620 miljoen euro voor 2017. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de uitkomsten per provincie.

Tabel 9 Geraamde EMU-saldi voor de provincies

Provincie	2015			2016		2017	2017 - 2016
	Enq 2014	Enq 2015	Enq 2016	Enq 2015	Enq 2016	Enq 2016	Enq 2016
	mln euro						
Groningen	-35	-64	-102	-96	-123	-77	+46
Friesland	-104	-305	-245	-431	-210	-164	+46
Drenthe	-51	-68	-81	-35	-41	-25	+16
Overijssel	-88	-139	-139	-41	-15	-32	-17
Gelderland	-319	-620	-624	-103	-238	-41	+197
Utrecht	-18	-41	-89	+8	-76	-40	+36
Noord-Holland	-271	-314	-198	-210	-166	-148	+18
Zuid-Holland	-250	-144	-144	-116	-203	-279	-76
Zeeland	-7	-36	-95	-76	-53	-15	+38
Noord-Brabant	-72	-56	+20	+82	+37	+232	+195
Limburg	-82	-124	-201	-61	-151	-24	+127
Flevoland	+6	-13	+2	-5	+0	-5	-5
Totaal	-1.290	-1.924	-1.898	-1.082	-1.237	-620	+617

Voor zowel verslagjaar 2015 als verslagjaar 2016 is de raming uit de EMU-enquête 2016 vrijwel gelijk aan die uit de EMU-enquête 2015. Voor 2017 wordt een verbetering ten opzichte van 2016 voorzien. Opvallend zijn de verslechtering bij Zuid-Holland en de verbetering bij Gelderland en Noord-Brabant. In de onderstaande tabel zijn de totale waarden per vraag te zien voor 2015, 2016 en 2017, evenals de bijstelling ten opzichte van de EMU-enquête 2015.

Tabel 10 Waarde provincies per vraag EMU-enquête 2016 en bijstelling t.o.v. EMU-enquête 2015

Nr	Postomschrijving	Effect op EMU	2015		2016		2017
			waarde	bijstelling	waarde	bijstelling	waarde
			mln euro				
1	Exploitatiesaldo	+/-	-1.284	+118	-684	-90	-51
2	Afschrijvingen	+	313	-36	349	-24	289
3	Bruto dotaties aan voorzieningen tlv de	+	136	+3	99	-28	100
4	Investerings in (lm)materiële vaste activa	-	1.231	+1	1.201	+59	1.165
5	Bijdragen van andere overheden, etc	+	375	-78	388	-43	446
6	Desinvesteringen	+	2	+1	0	-3	0
7	Aankoop van grond	-	78	+8	53	+16	26
8	Baten bouwgrondexploitatie	+	95	-87	135	+58	45
9	Lasten op balanspost voorzieningen	-	194	-35	164	-44	162
10	Lasten ivm transacties met derden tlv	-	27	-85	105	-8	95
11	Boekwinst verkoop aandelen	-	6	+6	0	+0	0
	EMU-saldo		-1.898	+26	-1.237	-155	-620

3.4 Gemeenschappelijke regelingen

Voor de EMU-enquête 2016 zaten 141 van de 322 bij het CBS bekende gemeenschappelijke regelingen in de steekproef. Van deze 141 hebben 129 een bruikbare dataset ingestuurd, wat een responspercentage van 91% betekent.

Het is lastig om voor de ontbrekende gemeenschappelijke regelingen (i.e. non-respons plus niet-steekproef) op een goede manier het ontbrekende EMU-saldo bij te ramen. Voor de bij te ramen gemeenschappelijke regelingen geldt dat zij doorgaans in de jaarrekening een EMU-saldo hebben van rond de nul. Het EMU-saldo van de ontbrekende gemeenschappelijke regelingen is daarom op nul gesteld.

Voor de gemeenschappelijke regelingen die een bruikbare EMU-enquête hebben aangeleverd, is in onderstaande tabel een overzicht van het EMU-saldo te zien. Vergeleken met de gemeenten en provincies zijn de saldi relatief klein. Voor 2015 is het verwachte saldo met 176 miljoen euro naar beneden bijgesteld in vergelijking met de resultaten uit de EMU-enquête 2015. Het saldo voor 2016 is 122 miljoen euro negatiever dan de vorige raming.

Tabel 11 EMU-saldi voor het totaal van de gemeenschappelijke regelingen

Type gr	Aantal ¹⁾	2015			2016		2017	2017 - 2016
		Enq 2014	Enq 2015	Enq 2016	Enq 2015	Enq 2016	Enq 2016	Enq 2016
	x1	mln euro						
EMU-saldi	141(129)	+17	+76	-100	+77	-45	-2	+43

1) Het aantal berichtgevers in de EMU-enquête 2016, met tussen haakjes het aantal berichtgevers met goede respons

Tot slot staan in de onderstaande tabel de totale waarden per vraag, alsmede de bijstelling ten opzichte van de EMU-enquête 2015. De grootste bijstellingen voor 2015 zijn bij de posten 'Investerings in (Im)materiële vaste activa' en 'Afschrijvingen'. Ook de dotaties aan en lasten op de voorzieningen en het exploitatiesaldo laten schommelingen zien. Deze posten geven ook in 2016 bijstellingen te zien ten opzichte van de vorige enquête.

Tabel 12 Waarde gemeenschappelijke regelingen per vraag EMU-enquête 2016 en bijstelling t.o.v. EMU-enquête 2015

Nr	Postomschrijving	Effect op EMU	2015		2016		2017
			waarde	bijstelling	waarde	bijstelling	waarde
			mln euro				
1	Exploitatiesaldo	+/-	-37	-40	-67	-44	-63
2	Afschrijvingen	+	146	-241	166	-197	161
3	Bruto dotaties aan voorzieningen tlv de	+	15	+6	12	+18	11
4	Investerings in (Im)materiële vaste activa	-	239	-74	182	-72	140
5	Bijdragen van andere overheden, etc	+	33	+27	31	+25	31
6	Desinvesteringen	+	5	+0	10	+8	2
7	Aankoop van grond	-	5	-2	1	+1	0
8	Baten bouwgrondexploitatie	+	0	+0	0	+0	0
9	Lasten op balanspost voorzieningen	-	14	+3	13	+3	8
10	Lasten ivm transacties met derden tlv	-	0	-3	1	+0	-3
11	Boekwinst verkoop aandelen	-	4	+4	0	+0	0
	EMU-saldo		-100	-176	-45	-122	-2

3.5 Waterschappen

In Tabel 13 staan de schattingen voor het EMU-saldo van de waterschappen. Het verwachte EMU-saldo van de waterschappen komt in 2016 op -313 miljoen euro en in 2017 op -366 miljoen euro.

Tabel 13 Geraamd EMU-saldo voor het totaal van de waterschappen

Postomschrijving	Effect op EMU	2015	2016	2017
mln euro				
EMU-exploitatiesaldo (saldo voor toevoeging/ontrekking aan reserves)	+	-52	-1	-4
Invloed investeringen (zie staat van vaste activa)				
bruto-investeringsuitgaven	-	1365	1280	1277
investeringsubsidies	+	457	445	383
verkoop materiële en immateriële activa	+	0	3	0
afschrijvingen	+	517	535	542
Invloed voorzieningen (zie staat van reserves en voorzieningen)				
toevoegingen aan voorzieningen t.l.v. exploitatie	+	49	41	42
onttrekkingen aan voorzieningen t.b.v. exploitatie	-	2	2	2
betalingen rechtstreeks uit voorzieningen	-	55	53	49
eventuele externe vermeerderingen van voorzieningen	+	0	0	0
Invloed reserves (zie staat van reserves en voorzieningen)				
eventuele betalingen rechtstreeks uit reserves	-	2	8	3
eventuele externe vermeerderingen van reserves	+	0	8	2
Deelnemingen en aandelen				
boekverlies	+	0	0	0
boekwinst	-	0	0	0
EMU-saldo		-453	-313	-366

Vragenlijst
Berekening EMU-saldo
Gemeente aaaa (xxxx)

Algemene gegevens:	
Gemeentenaam:	aaaa
Gemeentenummer:	xxxx
Jaar:	2016
Naam contactpersoon:	
Telefoon:	
E-mail:	
Bestandsnaam:	Gegevens invullen!

Omschrijving	2015	2016	2017
	x € 1000,- Volgens realisatie tot en met sept. 2015, aangevuld met raming resterende periode	x € 1000,- Volgens begroting 2016	x € 1000,- Volgens meerjarenraming in begroting 2016
1 Exploitatiesaldo vóór toevoeging aan c.q. onttrekking uit reserves (zie BBV, artikel 17c)			
2 Afschrijvingen ten laste van de exploitatie			
3 Bruto dotaties aan de post voorzieningen ten laste van de exploitatie			
4 Investerings in (im)materiële vaste activa die op de balans worden geactiveerd			
5 Baten uit bijdragen van andere overheden, de Europese Unie en overigen, die niet op de exploitatie zijn verantwoord en niet al in mindering zijn gebracht bij post 4			
6 Desinvesteringen in (im)materiële vaste activa: Baten uit desinvesteringen in (im)materiële vaste activa (tegen verkoopprijs), voor zover niet op exploitatie verantwoord			
7 Aankoop van grond en de uitgaven aan bouw-, woonrijp maken e.d. (alleen transacties met derden die niet op de exploitatie staan)			
8 Baten bouwgrondexploitatie: Baten voorzover transacties niet op exploitatie verantwoord			
9 Lasten op balanspost Voorzieningen voorzover deze transacties met derden betreffen			
10 Lasten ivm transacties met derden, die niet via de onder post 1 genoemde exploitatie lopen, maar rechtstreeks ten laste van de reserves (inclusief fondsen en dergelijke) worden gebracht en die nog niet vallen onder één van bovenstaande posten			
11 Verkoop van effecten:	☐ ja ☐ nee	☐ ja ☐ nee	☐ ja ☐ nee
a Gaat u effecten verkopen? (ja/nee)			
b Zo ja wat is bij verkoop de verwachte boekwinst op de exploitatie?			
Berekend EMU-saldo			

[illegible]

Bijlage 2 Koppeling van EMU-enquête 2016 naar de Iv3-matrix

1. *Exploitatiesaldo voor toevoeging aan c.q. onttrekking uit reserves.* Hier wordt in Iv3-terminen functie 970, cat. 6.o. bedoeld.
2. *Afschrijvingen ten laste van de exploitatie* Alle lasten op cat. 2.3 op de functies, alsmede de lasten op cat. 2.3 op de kostenplaatsen die met een 6.1-cat. worden doorgerekend.
3. *Bruto dotaties aan de post Voorzieningen ten laste van de exploitatie* Alle lasten op de functies 001 t.e.m. 960 op cat. 6.o.
4. *Investerings in (im)materiële vaste activa die op de balans worden geactiveerd* Hier worden de lasten op de Iv3-regels A111 tot en met A129, categorie 1 tot en met 4, exclusief 2.2 en 2.3 bedoeld. Het is de bedoeling dat de gemeenten de investeringen bruto opnemen, m.a.w. eventuele baten uit bijvoorbeeld bijdragen horen hier niet in mindering gebracht te worden. Het betreft bij post 4 de in het betreffende jaar geplande uitgaven, niet het totale investeringsbedrag voor op te starten investeringsprojecten.
5. *Baten uit bijdragen van andere overheden, de Europese Unie en overigen, die niet op de exploitatie zijn verantwoord en niet in mindering zijn gebracht op post 4* Hier worden alle baten op de balansregels A111 tot en met A129, cat. 4.1.1, 4.1.2, 4.2.2, 4.2.3, 4.3.1 en 4.3.2 bedoeld.
6. *Desinvesteringen in (im)materiële vaste activa: Baten uit desinvesteringen in (im)materiële vaste activa (tegen verkoopprijs), voor zover niet op exploitatie verantwoord* Hier worden de baten op de balansregels A111 tot en met A129 op de 3-categorieën bedoeld.
7. *Aankoop van grond en de uitgaven aan bouw-, woonrijp maken etc. (alleen transacties met derden die niet op de exploitatie staan)* Het gaat hier om de lasten op de balansregels A211 tot en met A215, cat. 1 t.e.m. 4 (exclusief 2.2 en 2.3) en cat 6.3
8. *Baten bouwgrondexploitatie: Baten voor zover transacties niet op exploitatie verantwoord* Hier wordt bedoeld op de baten op de balansregels A211 tot en met A215, cat. 2 tot en met 4 (exclusief 2.2 en 2.3) en cat 6.3
9. *Lasten op de balanspost Voorzieningen voorzover deze transacties met derden betreffen* Hier wordt bedoeld op de lasten op balansregel P12, cat. 1 tot en met 4 (exclusief 2.2 en 2.3.)
10. *Lasten in verband met transacties met derden, die niet via de onder post 1 genoemde exploitatie lopen, maar rechtstreeks ten laste van de reserve (incl. fondsen en dergelijke) worden gebracht en die niet vallen onder één van bovenstaande posten* Bij post 10 wordt er bedoeld op de lasten op de balansregels P111 tot en met P114, cat. 1 tot en met 4 (exclusief 2.2 en 2.3). Eigenlijk mogen hier geen boekingen plaatsvinden. Gezien de respons bij eerdere enquêtes is deze post echter nog gehandhaafd.
11. a. *Gaat u effecten verkopen?* b. *Zo ja, wat is de verwachte boekwinst op de exploitatie?* De eventuele baten van post 11b verwachten we op cat. 5.7.

Bijlage 3 EMU-saldi individuele gemeenten 2016

Gemeente	Opgegeven EMU-saldo 2016	Gemeente	Opgegeven EMU-saldo 2016
	dzd euro		dzd euro
Aa en Hunze	-2.097	Culemborg	972
Aalburg	-309	Dalfsen	1.607
Aalsmeer	-8.854	Dantumadiel	-85
Aalten	1.959	De Bilt	-3.194
Achtkarspelen	-625	De Fryske Marren	1.292
Alblasserdam	2.406	De Marne	460
Albrandswaard	1.621	De Ronde Venen	1.696
Alkmaar	-14.779	De Wolden	730
Almelo	11.916	Delft	-33.635
Almere	-45.462	Delfzijl	1.241
Alphen aan den Rijn	-9.500	Den Helder	1.978
Alphen-Chaam	816	Deurne	419
Ameland	-1.280	Deventer	26.220
Amersfoort	-11.100	Diemen	3.709
Amstelveen	-3.046	Dinkelland	-1.600
Amsterdam	-700.000	Doesburg	305
Apeldoorn	1.732	Doetinchem	-12.012
Appingedam	-310	Dongen	-711
Arnhem	-29.435	Dongeradeel	-887
Assen	-2.571	Dordrecht	-6.339
Asten	3.466	Drechterland	897
Baarle-Nassau	-1.323	Drimmelen	-3.890
Baarn	908	Dronten	4.669
Barendrecht	-19.800	Druuten	-4.117
Barneveld	14.925	Duiven	10.741
Bedum	1.096	Echt-Susteren	-308
Beek	-7.604	Edam-Volendam	geen aanlevering
Beemster	-733	Ede	-1.152
Beesel	-3.476	Eemnes	804
Bellingwedde	567	Eemsmond	-704
Berg en Dal	-434	Eersel	619
Bergeijk	5.450	Eijsden-Margraten	-6.295
Bergen (L.)	-6.693	Eindhoven	-68.184
Bergen (NH.)	-4.046	Elburg	-931
Bergen op Zoom	6.048	Emmen	-21.027
Berkelland	-3.216	Enkhuizen	-1.266
Bernheze	36.953	Enschede	-5.238
Best	-2.556	Epe	-2.220
Beuningen	5.925	Ermelo	-2.669
Beverwijk	5.105	Etten-Leur	-14.072
Binnenmaas	-5.604	Ferwerderadiel	828
Bladel	-922	Franekeadeel	-4.692
Blaricum	422	Geertruidenberg	-1.943
Bloemendaal	-1.118	Geldermalsen	2.934
Bodegraven-Reeuwijk	15.835	Geldrop-Mierlo	6.436
Boekel	249	Gemert-Bakel	5.226
Borger-Odoorn	1.379	Gennep	-1.848
Borne	-1.661	Giessenlanden	-289
Borsele	145	Gilze en Rijen	-5.513
Boxmeer	973	Goeree-Overflakkee	1.263
Boxtel	-2.496	Goes	9.827
Breda	2.770	Goirle	1.244
Brielle	47.205	Gooise Meren	geen aanlevering
Bronckhorst	-2.220	Gorinchem	-4.264
Brummen	592	Gouda	-6.276
Brunssum	-2.678	Grave	615
Bunnik	226	Groningen	-45.635
Bunschoten	1.640	Grootegast	845
Buren	2.068	Gulpen-Wittem	-647
Capelle aan den IJssel	-11.893	Haaksbergen	4.430
Castricum	104	Haaren	673
Coevorden	1.550	Haarlem	6.634
Cranendonck	433	Haarlemmerliede en Spaarnwoude	9.374
Cromstrijen	-570	Haarlemmermeer	-14.086
Cuijk	3.402	Halderberge	-5.989

Gemeente	Opgegeven EMU-saldo 2016	Gemeente	Opgegeven EMU-saldo 2016
	dzd euro		dzd euro
Hardenberg	-9.141	Littenseradiel	475
Harderwijk	-109	Lochem	-4.933
Hardinxveld-Giessendam	-2.666	Loon op Zand	-213
Haren	2.712	Lopik	1.881
Harlingen	-9.738	Loppersum	-905
Hattem	787	Losser	-6.469
Heemskerk	503	Maasdriel	500
Heemstede	-1.882	Maasgouw	-4.194
Heerde	3.391	Maassluis	-1.071
Heerenveen	11.740	Maastricht	-54.804
Heerhugowaard	26.445	Marum	1.093
Heerlen	-7.451	Medemblik	-578
Heeze-Leende	-1.312	Meerssen	-8.799
Heiloo	189	Menameradiel	649
Hellendoorn	-7.376	Menterwolde	-1.070
Hellevoetsluis	1.088	Meppel	-4.245
Helmond	-4.722	Middelburg	3.317
Hendrik-Ido-Ambacht	9.693	Midden-Delfland	-1.979
Hengelo	5.129	Midden-Drenthe	3.509
het Bildt	599	Mill en Sint Hubert	1.172
Heumen	-848	Moerdijk	2.457
Heusden	9.191	Molenwaard	8.147
Hillegom	-6.730	Montferland	6.179
Hilvarenbeek	810	Montfoort	-699
Hilversum	2.029	Mook en Middelaar	156
Hof van Twente	-1.650	Neder-Betuwe	838
Hollands Kroon	-1.553	Nederweert	1.512
Hoogeveen	-10.186	Neerijnen	-773
Hoogezand-Sappemeer	-4.093	Nieuwegein	-5.209
Hoorn	147	Nieuwkoop	6.254
Horst aan de Maas	3.093	Nijkerk	6.082
Houten	10.306	Nijmegen	-11.728
Huizen	-96	Nissewaard	5.478
Hulst	200	Noord-Beveland	-2.537
IJsselstein	1.769	Noordenveld	938
Kaag en Braassem	-732	Noordoostpolder	-274
Kampen	-12.918	Noordwijk	-1.907
Kapelle	-5.034	Noordwijkerhout	453
Katwijk	-11.392	Nuenen c.a.	6.005
Kerkrade	-11.230	Nunspeet	-2.195
Koggenland	2.551	Nuth	-2.729
Kollumerland c.a.	-1.029	Oegstgeest	7.623
Korendijk	-2.032	Oirschot	2.586
Krimpen aan den IJssel	1.013	Oisterwijk	6.809
Krimpenerwaard	-7.922	Oldambt	-6.182
Laarbeek	162	Oldebroek	4.335
Landerd	-7.963	Oldenzaal	-519
Landgraaf	-9.501	Olst-Wijhe	2.030
Landsmeer	-625	Ommen	956
Langedijk	-11.613	Onderbanken	1.020
Lansingerland	22.725	Oost Gelre	-841
Laren	-14	Oosterhout	13.526
Leek	3.678	Ooststellingwerf	2.245
Leerdam	1.665	Oostzaan	-904
Leeuwarden	-4.841	Opmeer	1.868
Leeuwarderadeel	722	Opsterland	-921
Leiden	-60.629	Oss	21.775
Leiderdorp	1.757	Oud-Beijerland	3.545
Leidschendam-Voorburg	-31.461	Oude IJsselstreek	-281
Lelystad	-3.614	Ouder-Amstel	3.510
Leudal	-5.284	Oudewater	3.078
Leusden	2.666	Overbetuwe	-293
Lingewaal	805	Papendrecht	30.168
Lingewaard	3.383	Peel en Maas	1.097
Lisse	-5.455	Pekela	352

Gemeente	Opgegeven EMU-saldo 2016	Gemeente	Opgegeven EMU-saldo 2016
	dzd euro		dzd euro
Pijnacker-Nootdorp	-7.104	Urk	2.403
Purmerend	-12.892	Utrecht	-48.944
Putten	-9.167	Utrechtse Heuvelrug	-4.228
Raalte	-4.037	Vaals	-3.813
Reimerswaal	-613	Valkenburg aan de Geul	-4.266
Renkum	5.154	Valkenswaard	211
Renswoude	919	Veendam	98
Reusel-De Mierden	4.227	Veenendaal	-1.100
Rheden	-1.618	Veere	1.436
Rhenen	212	Veghel	-5.933
Ridderkerk	-2.543	Veldhoven	12.966
Rijnwaarden	-166	Velsen	-11.853
Rijssen-Holten	3.483	Venlo	-21.429
Rijswijk	-8.544	Venray	-8.025
Roerdalen	-2.843	Vianen	-1.503
Roermond	9.708	Vlaardingen	-882
Roosendaal	8.123	Vlagtwedde	2.023
Rotterdam	-165.007	Vlieland	-111
Rozendaal	2.923	Vlissingen	-5.041
Rucphen	-9.110	Voerendaal	-3.898
Schagen	-7.060	Voorschoten	-12.238
Scherpenzeel	-2.713	Voorst	3.653
Schiedam	geen aanlevering	Vught	-5.567
Schiermonnikoog	-138	Waalre	-3.915
Schijndel	1.844	Waalwijk	-3.624
Schinnen	94	Waddinxveen	-12.685
Schouwen-Duiveland	-4.881	Wageningen	-3.677
's-Gravenhage	-221.247	Wassenaar	-177
's-Hertogenbosch	-87.713	Waterland	-7.314
Simpelveld	-1.222	Weert	1.645
Sint Anthonis	-21	Weesp	230
Sint-Michielsgestel	111	Werkendam	-1.691
Sint-Oedenrode	9.520	West Maas en Waal	4.388
Sittard-Geleen	-5.822	Westerveld	-1.207
Sliedrecht	geen aanlevering	Westervoort	-1.070
Slachteren	-125	Westland	-15.593
Sluis	-686	Weststellingwerf	2.333
Smallerland	-16.229	Westvoorne	-1.775
Soest	-659	Wierden	4.115
Someren	337	Wijchen	-3.579
Son en Breugel	-522	Wijdmeren	1.618
Stadskanaal	-613	Wijk bij Duurstede	-2.562
Staphorst	geen aanlevering	Winsum	-65
Stede Broec	892	Winterswijk	-9.103
Steenbergen	577	Woensdrecht	-1.488
Steenwijkerland	4.776	Woerden	8.884
Stein	-9.984	Wormerland	-2.475
Stichtse Vecht	4.131	Woudenberg	3.692
Strijen	-770	Woudrichem	3.303
Súdwest-Fryslân	1.643	Zaanstad	-45.270
Ten Boer	1.135	Zaltbommel	geen aanlevering
Terneuzen	2.705	Zandvoort	766
Terschelling	1.597	Zederik	-886
Texel	1.775	Zeewolde	9.118
Teylingen	-7.054	Zeist	5.970
Tholen	1.519	Zevenaar	-2.331
Tiel	-17.950	Zoetermeer	5.030
Tilburg	-56.024	Zoeterwoude	-3.489
Tubbergen	1.245	Zuidhorn	-76
Twenterand	-4.500	Zuidplas	3.428
Tynaarlo	-742	Zundert	-2.598
Tytsjerksteradiel	-998	Zutphen	-2.998
Uden	-3.042	Zwartewaterland	15.836
Uitgeest	-2.207	Zwijndrecht	-12.258
Uithoorn	1.546	Zwolle	-21.010

Bijlage 4. EMU-saldi individuele waterschappen 2016

Waterschap	Opgegeven EMU-saldo 2016
	dzd euro
Aa en Maas	-34.495
Amstel, Gooi en Vecht	-19.400
Brabantse Delta	-21.033
De Dommel	-4.716
De Stichtse Rijnlanden	-6.900
Delfland	+896
Drents Overijsselse Delta	-41.761
Fryslân	-41.569
Hollands Noorderkwartier	+6.132
Hollandse Delta	-13.240
Hunze en Aa's	-636
Noorderzijlvest	-12.881
Peel en Maasvallei	-4.206
Rijn en IJssel	-11.790
Rijnland	-54.816
Rivierenland	-3.862
Roer en Overmaas	-17.053
Scheldestromen	-13.110
Schieland en de Krimpenerwaard	+6.745
Vallei & Veluwe	+752
Vechtstromen	-18.427
Zuiderzeeland	-7.376